

ย้อนร่องรอยการจำหน่ายผลงานศิลปะของไทยช่วงสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์¹

RETRACE THE DEALING OF THAI ARTS DURING ABSOLUTE MONARCHY ERA

สิทธิธรรม โรหิตะสุข / SITTHIDHAM ROHITASUK
หลักสูตรการจัดการภูมิวัฒนธรรม วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
SOCIO-CULTURAL MANAGEMENT PROGRAM
BODHIVIJALAYA COLLEGE SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

บทคัดย่อ

พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีพระราชนิยามด้านศิลปะอย่างชัดเจนจนก่อให้เกิดการประกวดภาพถ่ายและภาพเขียนทั้งภายในและภายนอกพระราชสำนัก กิจกรรมดังกล่าวได้ปรากฏร่องรอยของหลักฐานที่แสดงถึงการซื้อขายจำหน่ายผลงานศิลปะในสมัยนั้นอีกด้วย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏการประชัน (อวด) ภาพถ่ายในงานวัดเบญจมบพิตร พ.ศ. 2448 ที่มีการประกวดและการจำหน่ายภาพเพื่อนำเงินสมทบทุนกิจการของวัดนี้ด้วย ขณะที่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการประกวดภาพสำหรับผู้ชอบเขียน (amateur) ในพระราชวังบางปะอินและพระราชวังพญาไท ช่วง พ.ศ. 2460-2463 ซึ่งเป็นการประกวดภาพภายในราชสำนักที่มีการซื้อขายภาพวาดเพื่อนำเงินมาสมทบทุนจัดซื้อเรือรบและปืนสำหรับกิจการเสือป่า ทั้งนี้ การซื้อขายจำหน่ายภาพในสมัยดังกล่าว เมื่อพิจารณาผ่านหลักฐานเฉพาะที่ปรากฏ จากการศึกษาพบว่า เป็นการจำหน่ายภาพเพื่อหารายได้มาใช้ประโยชน์ในกิจการเชิงสาธารณกุศลและยังอยู่นอกบริบทของธุรกิจทางศิลปะอย่างชัดเจน

คำสำคัญ: การจำหน่ายผลงานศิลปะของไทย, สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

Abstract

Thai kings of Absolute Monarchy Era had so distinctively favored in arts that it brought about photo and painting contests inside and outside the royal court. Such activities also revealed the evidence of art dealing at that time. In B.E. 2448 there were some traces of photo contest (flaunt) and selling at the temple fair of Wat Benchamaborphit in the reign of King Rama V (King Chulalongkorn the Great) for raising fund contributed to the temple activities. Meanwhile, in the reign of King Rama VI (King Vajiravudh), there were some picture contests for amateur at Bangpa-in Palace and Phyathai Palace during B.E. 2460-2463. They were held inside the royal court and income from selling pictures was contributed to the fund for purchasing warship and guns for the activities of Boy Scout. Considering from specific evidence of that time and from studying, it was a raising fund from picture selling contributed for performing charitable activities which was considered to be explicitly beyond the context of art dealing.

Keyword: Dealing of Thai Arts , Absolute Monarchy Era

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของบทที่ 1 : ย้อนร่องรอยการจำหน่ายผลงานศิลปะของไทยช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในงานวิจัยเรื่อง "ประวัติศาสตร์ความเคลื่อนไหวของหอศิลป์เอกชนและนายหน้าค้างานศิลปะในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ถึงทศวรรษ 2530"

บทนำ

งานศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทยที่ผ่านมามีกระแสในการศึกษาถึงความเคลื่อนไหวด้านปัจจัยทางเศรษฐกิจในงานศิลปะ ดังที่ สิทธิธรรม โรหิตะสุข เคยเสนอถึงปัญหาของงานศึกษาการประกวดศิลปกรรมในประเทศไทยที่ผ่านมามีว่าขาดการวิเคราะห์หรืออธิบายถึงปัจจัยหรือผลกระทบทางเศรษฐกิจ ดังที่ว่า “การวิเคราะห์ผลงานศิลปะที่ได้รางวัลถูกให้ความสำคัญ ในขณะที่ปัจจัยทางการเมืองและเศรษฐกิจถูกนำเสนอในแง่ของบริษัทที่อยู่แวดล้อมการประกวดมากกว่าที่จะอยู่ในสถานะหรือบทบาทที่มีอำนาจไปสู่การก่อตั้งจนก่อให้เกิดผลกระทบต่อวงการศิลปะ” (สิทธิธรรม โรหิตะสุข. 2557: 122) กรณีนี้ไม่ต่างไปจากงานประวัติศาสตร์ที่เน้นศึกษาหรืออธิบายถึงร่องรอยการจำหน่ายผลงานศิลปะของไทยซึ่งมักเน้นศึกษาไว้ตั้งแต่ในช่วงทศวรรษ 2490 –ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ดังกรณีบทความของ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ เรื่อง “แกลเลอรีหรือศิลปะสถานในประเทศไทย” ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกใน สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 47 ฉบับที่ 11 ถึง ฉบับที่ 14 พ.ศ. 2538 และภายหลังนำมารวบรวมไว้ใน ศิลปะสมัยใหม่และศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทย (2548) เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวถือได้ว่าเป็นยุคที่ประเทศไทยเริ่มมีภาคเอกชนให้ความสนใจเปิดธุรกิจการค้าขายจำหน่ายภาพผลงานศิลปะ โดยเริ่มต้นจากจำหน่ายในร้านทำกรอบรูป กระทั่งภายหลังมีการเปิดเป็นหอศิลป์เอกชนหรือแกลเลอรีเพื่อแสดงผลงานศิลปะของศิลปินและดำเนินธุรกิจการค้าผลงานศิลปะทั้งอย่างเป็นระบบแบบทางการและไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากหลักฐานเอกสารชั้นต้นบางชิ้นที่ยังหลงเหลืออยู่ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาในปัจจุบันจะพบว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ปรากฏว่ามีหลักฐานที่แสดงถึงร่องรอยของการจำหน่ายผลงานศิลปะอย่างชัดเจน แม้ว่ากรณียุคของการจำหน่ายศิลปะที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นจะอยู่นอกบริบทของระบบการค้าขายเชิงธุรกิจ แต่เป็นการซื้อขายเพื่อระดมทุนไปทำกิจกรรมเชิงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา กิจกรรมเชิงสนับสนุนกิจกรรมทางการทหาร หรือสนับสนุนการสร้างผลงานของราษฎรเป็นรายบุคคลก็ตาม อันเป็นที่มาของข้อเสนอในบทนี้ว่า การจำหน่ายผลงานศิลปะของไทยได้มีปรากฏมาตั้งแต่ช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว และมีลักษณะเป็นไปเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการกุศล มากกว่าจะเป็นการค้าขายในเชิงธุรกิจอย่างเช่นในปัจจุบัน ถึงกระนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ความเคลื่อนไหวของหอศิลป์เอกชนและนายหน้าค้างานศิลปะจะละเลยการอธิบายในประเด็นดังกล่าวนี้ไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นพัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ของการจำหน่ายผลงานศิลปะในประเทศไทยได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

1.1 หลักฐานที่แสดงถึงร่องรอยการจำหน่ายรูปภาพจากการประชัน (อวด) รูปถ่ายในงานวัดเบญจมบพิตร ร.ศ. 124

เมื่อครั้งการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกใน พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทอดพระเนตรมหรหรรรม “เนชันแนล เอกซิฮิบิเชิน” (National Exhibition) ตลอดจนทรงทอดพระเนตรการจัดนิทรรศการหรือการประกวดนานาชาติ อาทิ การประกวดผลงานอุตสาหกรรม สินค้าการเกษตร รวมถึงนิทรรศการศิลปะจำนวนมาก ประสบการณ์ของพระองค์เช่นนี้ส่งผลต่อการตระหนักถึงความสำคัญของการจัดงานลักษณะดังกล่าวทั้งในแง่ของเศรษฐกิจและสังคม ในแง่เศรษฐกิจ การจัดงานลักษณะนี้มีความสำคัญเนื่องจาก “...เป็นที่ชุมนุมการค้าขายขนาดใหญ่ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเพื่อให้เป็นเกียรติยศแก่บ้านเมือง เป็นการบำรุงสินค้าและวิชาการที่รัฐบาลและเอกชนในประเทศนั้นร่วมมือกันจัดขึ้นเพื่อชักจูงให้มีผู้เข้าชมมารายจะได้มีผู้คนเข้ามาใช้จ่ายเงินในบ้านเมืองและเป็นโอกาสที่จะขายสินค้า” (กัณฐิกา ศรีอุดม. 2550: 186) ขณะที่ความสำคัญในแง่สังคมนั้น ในงานศึกษาของ กัณฐิกา ศรีอุดม เสนอว่า เอกซิฮิบิเชินยังเป็นพื้นที่ของกิจกรรมความรู้ ความบันเทิง สร้างความสนุกสนาน ทั้งนี้พระองค์ได้ทรงเปรียบเทียบการจัดเอกซิฮิบิเชินว่าคล้ายคลึงกันกับงาน “ภูเขาทอง” ของกรุงเทพฯ ดังที่ทรงตรัสว่า “...ย่อมมีที่กินที่ดื่มที่ดูที่เล่นปนเครื่องสนุกสนานสำหรับมหาชนที่มาชักชวนให้รื่นเริง ถ้าจะสรุปความก็คล้ายออกบ้านภูเขาทองแต่เป็นส่วนใหญ่และมีคุณวุฒิผิวกั้นขึ้นไปมาก...” (กัณฐิกา ศรีอุดม. 2550: 187)

หลังจากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก อาจกล่าวได้ว่า อิทธิพลจากประสบการณ์การทอดพระเนตรมหรหรรรมงานนิทรรศการสินค้าหรือการทอดพระเนตรการประกวดและการแสดงภาพเขียนส่งผลให้พระองค์ทรงพยายามจัดงานเช่นเดียวกันในสยาม แต่ประยุกต์โดยการผสมผสานเข้ากับการจัดงานวัดที่ราษฎรคุ้นชิน ทั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้าง “วัดเบญจมบพิตร” ซึ่งเป็นพระอารามหลวงที่สร้างขึ้นในเขตพระราชฐาน โดย “มีการแห่ัญเชิญพระพุทธรูปสี่จากวังสวนดุสิตไปประดิษฐานที่วัดในวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2442 พร้อมกับมีการจัดฉลองพระในวันที่ 15-17 ปีเดียวกัน งานฉลองนี้ได้นำมาสู่การจัดงานเทศกาลประจำปีที่สำคัญยิ่งและเริ่มในสมัยรัชกาลที่ 5 นั่นคืองานประจำปีวัดเบญจมบพิตร” (กัณฐิกา ศรีอุดม. 2550: 189-190)

งานประจำปีวัดเบญจมบพิตร แม้จะจัดขึ้นโดยเจ้านายชั้นสูง แต่ก็ผสมผสานระหว่างงานวัด งานรื่นเริงที่ราษฎรคุ้นเคยจาก “งานภูเขาทอง” หรืองานวัดทั่วไปเข้ากับการจัดแสดง “เอกซิฮิบิเชิน” ของยุโรป เอนก นาวิกมูล ได้อ้างหลักฐานจาก หนังสือรายการพระราชกุศล ๓ ภาค 2 และ 3 เพื่อสะท้อนภาพบรรยากาศงานวัดเบญจมบพิตรในปีแรก ที่จัดระหว่างวันที่ 1-9 ธันวาคม ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) ว่า

มหรสพและการละเล่นได้แก่ โขน ยี่เก หุ่นทรงเครื่อง (ม.ร.ว.เกาะ) จั้ว เพลง ม้าหมุน เขาวงกต ยิงลูกหนู มี การออกธำของเจ้านาย ข้าราชการ และราษฎรจำนวนมาก ที่นำสนใจเช่น นุ่ม มารดาพระยานุชิตชาญไชย ออก (แสดง) คนเผือก พระยานรฤทธิราชหัทธ ออก “เครื่องเก็บเสียง โฟโนกราฟ” ซึ่งก็คือ กระบอกเสียง หรือ เครื่องบันทึกเสียงยุคแรกของโลก นั่นเอง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ “ออกหีบเพลงชาวตะวันออกเฉียงเหนือให้ดู”

พระเจ้านองยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ขายรูปและของต่างๆ นายเฟ่งศรีสรักษ์ “ขายหีบเก็บเสียง” สมเด็จพระเจ้านองยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เขาน้ำพุ และยิงรูปสัตว์ต่างๆ...พระยาเวียงในนฤบาล เขาวงกตแลร้านขายเครื่องตีต่างๆ ในกลางเขาวงก มีศเตอร์เส้นซ์ ร้านถ่ายรูปและขายรูปต่างๆ นอกจากนั้นยังมีร้านขายเพชรพลอยขายของ เด็กเล่น ของกิน ไอศกรีม โขดของเก่าและอีกมาก (เอนก นาวิกมูล. 2547: 188-190)

สังเกตว่า หลักฐานชิ้นดังกล่าวแสดงอย่างชัดเจนว่า ในงานวัดเบญจมบพิตรครั้งนั้น พระเจ้านองยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงนำ “รูปและของต่างๆ” ออกมาขายร่วมกับร้านต่างๆ ของราษฎร แม้หลักฐานชิ้นนี้จะไม่ระบุว่า “รูป” ที่พระเจ้านองยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ทรงนำมาออกร้านขายนั้นเป็นรูปประเภทใด แต่หากวิเคราะห์จากความสนพระทัยของพระองค์ในด้านงานช่างศิลป์ สถาปัตยกรรม หรืองานจิตรกรรมแล้ว ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า รูปที่ทรงนำมาออกร้านขายนั้นน่าจะเกี่ยวพันกับงานช่างศิลป์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง นอกจากนี้ งานศึกษาของเอนก นาวิกมูล ยังสะท้อนว่า งานวัดเบญจมบพิตรในปีแรกแสดงถึงลักษณะของงานวัดที่เน้นการจัดงานเพื่อฉลองพระพุทธรูปหรือวาระสำคัญทางศาสนาผนวกกับงานรื่นเริงของราษฎร รวมถึงเพิ่มการจัดแสดงสินค้า วิทยากรต่างๆ โดยเฉพาะของต่างประเทศให้คนได้ชมกัน ใน พ.ศ.2444 งานนี้ยังมีการออกหนังสือพิมพ์ประจำงานด้วย ชื่อว่า หนังสือพิมพ์มิบ “ซึ่งไม่มีค่าแปลใดๆ (ตั้งให้คนฉงนเล่น)” (เอนก นาวิกมูล. 2547: 190)

วิทยากรอีกอย่างหนึ่งในงานวัดเบญจมบพิตร คือ การออกร้านหรือมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการถ่ายรูป ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เริ่มได้รับความสนใจมากขึ้นโดยเฉพาะในราชสำนัก แม้ว่าเราจะเข้ามาในสยามตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 แล้วก็ตาม แต่ในรัชกาลที่ 3 และ 4 นั้น ราชสำนักยังพิจารณาให้ความหมายต่อการมีปฏิสัมพันธ์กับกล้องและการถ่ายรูปในฐานะของ “สิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์” มากกว่าที่จะปฏิสัมพันธ์ในฐานะของอุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะหรือเพื่อสร้างสุนทรีย์ในเชิงความงาม กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 การเล่นกล้องการถ่ายรูปเป็นที่เฟื่องฟูอย่างยิ่งและเข้ามาใกล้กับการเน้นเรื่องของความงาม รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงกล้องเพื่อความเพลิดเพลินในเวลาว่าง เป็นการฉายภาพอันเป็นกิจกรรม “ภายในพระราชสำนัก” ปรากฏทั้งภาพแบบเป็นทางการและภาพในแบบพระอิริยาบถส่วนพระองค์ การเล่นกล้องยังเป็นที่นิยมในหมู่เจ้านายชั้นสูง ข้าราชการ และผู้มีทรัพย์ด้วย รัชกาลที่ 5 พระองค์ได้ฉายภาพพระบรมฉายาลักษณ์เป็นจำนวนมาก ทรงร่วมกับพระบรมราชินีนาถและพระราชโอรสอีกทั้งยังทรงฉายภาพด้วยพระองค์เองอีกด้วย ดังที่ เมาริสซิโอ เปเลกกี (Maurizio Peleggi) สะท้อนว่า “...ในช่วงปลายรัชกาลที่ห้า ถึงกับมีการทำสำเนาออกมาเป็นการ์ดอวยพร... กล้องถ่ายรูปก็กลายมาเป็นของใช้แบบตะวันตกที่ธรรมดาที่สุดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ห้าทรงชื่นชอบ... จนกระทั่งปลายรัชสมัยของพระองค์ พระองค์ได้ทรงจัดแข่งขันถ่ายภาพในงานหาทุนที่วัดราชบพิตร (วัดเบญจมบพิตร)...” (Maurizio Peleggi. 2547: 137) ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “พระองค์ได้ทรงนิพนธ์บทความเรื่อง

‘การถ่ายรูปเมืองไทย’ ตีพิมพ์ในหนังสือกวมาริทยา ฉบับวันจันทร์ที่ 3 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2438 และทรงโปรดการฉายพระรูปตั้งแต่ครั้งเสด็จประพาสสิงคโปร์แล้ว” (ศักดา ศิริพันธ์. 2535: 89)

ใน พ.ศ. 2447 ได้ปรากฏหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับ “การจำหน่ายรูปภาพ” ขึ้น ในงานวัดเบญจมบพิตรจากกิจกรรมการออก “ร้านหลวง” ซึ่งปกติแล้วก็เพื่อจำหน่ายสินค้าไม่ซ้ำกันโดยเป้าหมายคือเก็บเงินบำรุงเข้าวัด แต่สำหรับงานวัดเบญจมบพิตรประจำปี พ.ศ.2447 (ร.ศ.123) การถ่ายรูปที่เคยเป็นกิจกรรมเฟื่องฟูภายในราชสำนักได้มีบทบาทสำคัญโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปิด “ร้านถ่ายรูปหลวง” ดังที่ กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร กล่าวไว้ว่า “ในร้านหลวงจะเปิดบริการถ่ายภาพและจำหน่ายรูปภาพ รวมทั้งทรงเชิญชวนให้เจ้าของภาพถ่ายรูปถ่ายส่วนตัวมารวมออกแสดงในงานนั้นด้วย” (กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร. 2543: 34) ที่สำคัญพระองค์ยังทรงเสด็จ ๓ มาประทับและทรงฉายภาพฝีพระหัตถ์ให้แก่เจ้านาย ข้าราชการ ชาวต่างชาติทุกคืน โดยทรงร้องขอเก็บค่าถ่ายรูปคนละ 20 บาท “เพื่อสมทบทุนโดยเสด็จพระราชกุศลในการสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ บรรดาภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ทุกรูปที่ทรงถ่ายในปีนั้นจะมีพระปรามภิไธยย่อ จ.ป.ร. เป็นรูปวงกลมติดอยู่ที่ตัวฉากหลัง นอกจากนี้พระองค์ยังทรงออกแบบจัดฉากในการถ่ายภาพอีกด้วย” (กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร. 2543: 35) ในงานวัดเบญจมบพิตรครั้งนี้ชัดเจนว่า “รูป” ที่ร้านถ่ายรูปหลวงนำมาจำหน่ายให้แก่ผู้สนใจนั้นคือ “รูปถ่าย” และรายได้จากการจำหน่ายรูป รวมถึงรายได้จากการมีผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมให้รัชกาลที่ 5 ทรงฉายภาพด้วยฝีพระหัตถ์นั้น นำไปสมทบทุนเพื่อทำนุบำรุงศาสนสถานในการสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ของวัดเบญจมบพิตร

นอกจากนั้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า พระองค์ทรงพยายามหาพื้นที่ที่จะแสดงออกในความสนพระทัยเรื่องการถ่ายรูปในวงกว้างมากกว่าเพียงจำกัดอยู่ภายในราชสำนักเท่านั้น การพระราชนิพนธ์บทความเกี่ยวกับการถ่ายรูปของพระองค์ดังที่กล่าวน่าจะเป็นความพยายามอย่างหนึ่ง ที่สำคัญ งานประจำปีวัดเบญจมบพิตรเป็นงานที่เหมาะสมยิ่ง เพราะได้ชื่อว่าจัดมาแล้วหลายปี มีผู้สนใจมาร่วมชมงานเป็นจำนวนมาก ทั้งเจ้านายชั้นสูงและราษฎรทั่วไป รวมถึงในงานปีก่อนๆ ยังมีร้านถ่ายรูปของฝรั่งต่างชาติมาเปิดบริการอยู่บ้างแล้วส่งผลทำให้ “การถ่ายรูป” ไม่ใช่ถึงขนาดเป็นสิ่งแปลกใหม่จนราษฎรจะกลัวเกรงแต่อย่างใด ในอีกด้านหนึ่ง ผู้วิจัยยังวิเคราะห์อีกว่า พระราชนิยมการถ่ายรูปและร้านถ่ายรูปหลวงยังเป็นอีกพื้นที่และวาระโอกาสเหมาะสมที่จะทรงใช้ในการแสดงออก ตลอดจนสื่อสารต่อชาวต่างชาติ เจ้านายชั้นสูงและราษฎรให้เกิดความตระหนักว่าสยามมีความศิวิไลซ์ไม่ต่างจากชาติตะวันตกอีกด้วย ทั้งนี้ต้องกล่าวว่า จากหลักฐานภาพที่หลงเหลืออยู่ปรากฏว่าชาวต่างชาติจำนวนไม่น้อยยังมาเข้าร่วมให้พระองค์ฉายภาพฝีพระหัตถ์ด้วย

ในปีต่อมาคือ พ.ศ. 2448 งานวัดเบญจมบพิตรยังคงมีกิจกรรมและการออกร้านมากมายเช่นเดิม แต่ร้านถ่ายรูปหลวงที่เคยจัดในปีที่ผ่านมาได้ถูกเปลี่ยนเป็นการจัดกิจกรรม “การอวดรูปถ่ายหรือการประกวดรูปถ่าย” ซึ่งนักวิชาการถือว่าเป็น “การประกวดภาพถ่ายครั้งแรกของเมืองไทย”

(ศักดา ศิริพันธ์. 2535: 94) ก็ว่าได้ การประกวดภาพถ่ายครั้งนี้มีผู้ให้ความสนใจส่งรูปมาอวดกัน โดย “พระยาศรีสหเทพ” เลขานุการของการอวดรูปถ่ายได้บันทึกไว้ว่า “ในการประชันรูปคราวนี้ มีผู้นำรูปมาประชัน 140 คน มีจำนวนกรอบ 395 แผ่น เป็นรูปถ่าย 1184 รูป” (ศักดา ศิริพันธ์. 2535: 96) หากแต่ใน “บัญชีรูปที่นำมาออกประชัน” ที่ปรากฏอยู่ในรายการพระราชกุศลในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ภาคที่ 13 (2448) ปรากฏว่ามีรายชื่อและรายละเอียดของรูปถูกบันทึกไว้เพียง 388 รูปเท่านั้น การอวดรูปครั้งนี้มี “กรรมการตัดสินผลงานและมีรางวัล” แตกต่างจากปีที่ผ่านมาซึ่งใครจะอวดรูปก็ได้แต่เห็นให้ผู้เข้ามาชมได้บริจาคเงินทำบุญสร้างพระอารามมากกว่า ที่สำคัญยังมีการจัดทำ “ประกาศการอวดรูปถ่าย” อย่างเป็นทางการโดยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงรับพระบรมราชโองการมาเพื่อประกาศแก่ผู้ที่เล่นถ่ายรูปได้ส่งรูปเข้ามาประกวดชิงรางวัลพระราชทาน กติกา ข้อกำหนดค่อนข้างให้อิสระสำหรับผู้สร้างผลงานพอสมควร ดังที่แจ้งว่า

รูปที่จะส่งมานั้นมีข้อกำหนดเพียงว่าต้องเป็นรูปที่ผู้ถ่ายได้ถ่ายเอง และขอให้ชื่อนามสำหรับเรียกรูปนั้นด้วย แต่จะเป็นรูปขนาดใด ๆ และจะส่งคนละกี่แผ่นก็ส่งได้ไม่ห้ามปรามรูปถ้ามองสองตาอย่างเล็ก ขนาดที่ถ่ายด้วยกล้องเวริสโคปเป็นต้นนั้น จะตัดสินรางวัลเป็นส่วนหนึ่ง เฉพาะรูปขนาดนั้นเองไม่พ้องกับรูปขนาดอื่น หนึ่งรูปที่จะส่งมาอวดนั้น ถ้าเป็นรูปถ้ามองสองตาไม่ต้องมีกรอบ แต่ถ้าเป็นรูปเดี่ยวขอให้เข้ากรอบมาสำหรับติดฝาด้วย ผู้ใดจะส่งรูปถ่ายมาอวดในงานนี้ขอให้ส่งรูปนั้นมายังกรรมการ ณ วัดเบญจมบพิตร กำหนดตั้งแต่วันที่ 4 ธันวาคม จนถึงวันที่ 8 ธันวาคม ประกาศแจ้งความมา ณ วันที่ 23 เดือนพฤศจิกายน รัตนโกสินทร ศก 124 (รายการพระราชกุศล ในงานสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ภาคที่ 13. 2448: 9)

นอกจากจะมีคะแนนในส่วนของการแล้วนั้น ยังมี “คะแนนป๊อปปูล่าโหวต” (popular vote) ด้วย กรรมการตัดสินในการประกวดนี้ประกอบไปด้วยเจ้านายชั้นสูงทั้งสิ้น ประกอบด้วย “สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิจ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศราชหฤทัย พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ หม่อมราชวงศ์สุพรรณมิสเตอร์สะโกเลอ ผู้พิพากษา สะกินเนอเทินเนอ มงสิเออร์เดอลามะโฮเตีย และพระยาศรีสหเทพ เป็นเลขานุการ (รายการพระราชกุศล ในงานสถาปนาวัดเบญจมบพิตร. 2448 :9) งานวัดเบญจมบพิตรครั้งนี้จัดขึ้นระหว่างวันที่ 9-13 ธันวาคม พ.ศ. 2448 ทั้งนี้ผู้ที่ส่งรูปถ่ายเข้าประกวดในงานครั้งนี้แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ประกอบด้วย “กลุ่มแรก คือ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และเจ้านายชั้นสูงในราชสำนัก กลุ่มที่สอง คือ ชาวตะวันตก มีทั้งกลุ่มที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ข้าราชการ แพทย์ และที่เข้ามาทำการค้าขาย ธุรกิจในสยาม กลุ่มที่สาม คือ ข้าราชการและรวมไปถึงบุคคลทั่วไปชาวไทยและคนจีนที่อาศัยอยู่ในสยาม” ทั้งนี้รายชื่อผู้ส่งภาพและชื่อของผลงานบางส่วน ตลอดจนรายละเอียดของรางวัล สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน รายการ

พระราชกุศล ในงานสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ภาคที่ 13

ราษฎรทั่วไปแม้จะร่วมส่งผลงานประกวดภาพถ่ายไม่มาก แต่ในหลักฐานชั้นต้นอย่างได้ให้รายละเอียดที่แสดงถึง “ความสนใจ” ของผู้เข้าชมที่ปรากฏผ่านการ “โหวต” (vote) ให้รางวัลรูปที่พึงใจ เป็นการโหวตแบบต้องเสียค่าใช้จ่ายเพื่อร่วมทำบุญด้วย ปรากฏว่าการโหวตรูปที่นำมาอวดทั้งหมดนี้รวมได้ “52,943 โหวต โหวตละ 16 อัฐ รวมเป็นเงินที่ได้จากการโหวต 13,235 บาท 47 อัฐ” (รายการพระราชกุศลในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตร ภาคที่ 13. 2448: 43) นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการขายตัว ขายสมุดบัญชีรูป และจากกิจกรรมอื่นๆ อีกรวมแล้วเป็นเงินทั้งสิ้น “31,358 บาท 48 อัฐ”

ที่น่าสนใจ คือ มีการจัดตั้ง “กองขายรูป” ขึ้น เพื่อดูแลการจำหน่ายภาพถ่ายที่ส่งเข้าประกวดในงาน ทั้งนี้ปรากฏว่ามีเจ้านายชั้นสูงที่ส่งภาพประชันบางท่านได้จำหน่ายรูปของตนได้เป็นจำนวนมาก ในบัญชีของกองขายรูปที่ปรากฏในเอกสารชิ้นเดียวกันได้ระบุรายชื่อของผู้ที่จำหน่ายรูปถ่ายได้โดยไล่เรียงลำดับจากผู้จำหน่ายได้มากที่สุดไปน้อยสุด ดังนี้ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (จำหน่ายได้รวม 1,648 บาท 32 อัฐ) กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช (จำหน่ายได้รวม 1,436 บาท 48 อัฐ) กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ (จำหน่ายได้รวม 1,271 บาท 48 อัฐ) กรมขุนพิทยลาภ พุทธิธาดา (จำหน่ายได้รวม 1,161 บาท) พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ (จำหน่ายได้รวม 953 บาท) สมเด็จพระเจ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิจ (จำหน่ายได้รวม 810 บาท) พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยการ (จำหน่ายได้รวม 659 บาท 32 อัฐ) กรมหมื่นปราจิณกิติบดี (577 บาท 32 อัฐ) ซึ่งรูปถ่ายที่นำมาประชันสามารถขายได้ถึง 8,518 บาท นอกจากนี้ ยังปรากฏว่าใน “บัญชีเงินรายได้ในกองประชันรูป” ยังแจ้งว่ามี “ค่าขายรูปต่างๆ ที่เข้ากรอบแล้วในวันที่ 10-11 ธันวาคม” ขายได้จำนวน 59 รูป รวมเป็นเงิน 1,085 บาท (รายการพระราชกุศล ในงานสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ภาคที่ 13. 2448: 43) ซึ่งรายได้ทั้งหมดนี้นำไปสมทบทุนสร้างพระอโบสถหลังใหม่ของวัดเบญจมบพิตรต่อไป

ในที่นี่อาจกล่าวได้ว่า งานประจำปีวัดเบญจมบพิตรในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2447 ที่มีการเปิด “ร้านถ่ายรูปหลวง” และใน พ.ศ. 2448 ที่มีการจัด “การประชัน (อวด) รูปถ่าย” นั้น ถือเป็นงานที่ปรากฏร่องรอยหลักฐานว่ามีการซื้อขายจำหน่ายรูปงานศิลปะ (ภาพถ่าย) อย่างชัดเจน ซึ่งครั้งนั้นการซื้อขายเป็นไปเพื่อนำรายได้เข้าสมทบทุนงานกุศลของวัดเบญจมบพิตรโดยไม่อยู่ในวงจรของระบบธุรกิจการค้างานศิลปะแต่อย่างใด.

1.2 การจำหน่ายภาพวาดในราชสำนักจาก การประกวดภาพสำหรับศิลปินสมัครเล่น พ.ศ.2460-2463

หลักฐานสำคัญอีกชุดหนึ่งต่อการศึกษาย้อนร่องรอยการจำหน่ายผลงานศิลปะในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ปรากฏขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ซึ่งถือเป็นช่วงเวลาทำงานด้านศิลปวัฒนธรรม มีความเฟื่องฟูอย่างมาก เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนใจพระทัยต่องานด้านศิลปกรรม

ทุกแขนง ทั้งวรรณคดี การละคร และศิลปะ วิจิตรศิลป์ ในรัชสมัยของพระองค์ยังปรากฏว่ามี การประกวดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานช่างศิลป์และงานวิจิตรศิลป์อยู่ด้วย ที่น่าสนใจคือ ทุกงานมีความเกี่ยวข้องกับ “การค้าขาย” ผลงานที่จัดแสดงเหล่านี้ในวัตถุประสงค์ที่ต่างกันไป

งานแรกที่จะขอกกล่าวถึงพอสังเขปในที่นี้คือ “การแสดงศิลปการหัตถกรรมของนักเรียน” ซึ่งจัดขึ้นโดยกระทรวงธรรมการ บุคคลสำคัญผู้ผลักดันให้เกิดการจัดงานนี้ขึ้นคือ “พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์” เสนาบดีกระทรวงธรรมการ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์คือผู้ผลักดันให้เกิดสถาบันการสอนด้านช่างศิลป์และช่างหัตถกรรมตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเป็นผู้ถวายความเห็นเรื่องการบำรุงวิชาศิลปศาสตร์และการช่างแก่ “กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส” ถึงการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกราษฎรในทาง “วิชาศิลปศาสตร์ การบำรุงฝีมือทางหัตถกรรม ช่างศิลป์ รวมถึงการเพาะปลูกและการทำกับข้าว นอกเหนือไปจากโรงเรียนด้านวิชาการ” (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2548: 192)

แนวความคิดของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์สำเร็จได้ในเวลาต่อมา ใน พ.ศ.2451 กระทรวงธรรมการได้จัดตั้ง “สโมสรช่าง” ขึ้นเพื่อสอนวิชาช่างให้แก่สมาชิก ภายหลังได้อินย้ายไปขึ้นอยู่กั “สามัคยาจารย์สมาคม” อยู่บริเวณราชบุรณะ ต่อมาเมื่อมีผู้ให้ความสนใจเป็นสมาชิกและเข้าเรียนวิชาช่างหัตถกรรมด้านต่างๆ ของสโมสรมากขึ้น ใน พ.ศ.2453 สโมสรช่างจึงถูกยกฐานะเป็น “โรงเรียนหัตถกรรมราชบุรณะ” ขึ้นกับกระทรวงธรรมการ ซึ่งถือเป็นสถาบันที่ให้การศึกษาด้านนี้โดยตรงอย่างเป็นทางการแห่งแรก เนื่องจากก่อนหน้านี้ นอกจากสโมสรช่างแล้ว การสอนช่างฝีมือหรือช่างศิลป์จะปรากฏแทรกอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนสามัญหรือโรงเรียนสตรีที่ให้ความสำคัญด้านนี้ เช่น โรงเรียนราชินี ใน พ.ศ. 2456 โรงเรียนหัตถกรรมราชบุรณะจึงได้พัฒนาเป็น “โรงเรียนเพาะช่าง” โดยหลักสูตรส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างจากการเรียนการสอนศิลปะแบบตะวันตก ทั้งนี้เพื่อหวังว่าจะผลิต “คนรุ่นใหม่ที่มีผลงานศิลปการหัตถกรรมเพื่อให้คนไทยได้ซื้อสินค้าที่ผลิตในท้องถิ่น” (Walter F.Vella.1976: 171)

ใน พ.ศ. 2455 กระทรวงธรรมการได้จัดให้มี “การแสดงศิลปการหัตถกรรมของนักเรียน” ณ โรงเรียนสวนกุหลาบ กรุงเทพฯ ถือได้ว่าเป็นการแสดงและการประกวดให้รางวัลแก่ผลงานทางศิลปการหัตถกรรม ในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่เกิดขึ้นภายนอกราชสำนัก ในแจ้งความกระทรวงธรรมการเรื่อง “จะจัดให้มีการแสดงศิลปการหัตถกรรมของนักเรียน” โดยพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ได้ชี้ถึงการเชื่อมโยงกันระหว่าง “ศิลป์” กับ “วิชา” และการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงฝีมือในทางการคิด การสร้างผลงานศิลปหัตถกรรมอย่างชัดเจนดังตอนหนึ่งที่ว่า

...ใครมีความคิดและอุปนิสัยเฉลียวฉลาดในศิลปวิชาอันใด ได้ทำสิ่งไรขึ้นด้วยความคิดตนเองหรือฝีมือตนเอง มีสิ่งใดที่เป็นพยานให้นำมาตั้งสำแดงให้ปรากฏจะเป็นของเส้นหรือของใช้ก็ดี คิดขึ้นเองหรือทำตามแบบอย่างของใครหรือทำตามการสั่งสอนในโรงเรียนก็ดี ถ้าสำเร็จเรียบร้อยดีก็เป็นอันนำมาตั้งได้ แต่จะต้องมีผู้รับรองว่าเป็นความคิดหรือเป็นฝีมือของเด็กผู้นั้นจริงๆ ถ้าในประเภทใดของใครเป็นเยี่ยมยอดก็จะมีรางวัลให้ จะมีกรรมการตรวจตัดสินสิ่งของนั้นๆ ให้รางวัลตาม

สมควร... (ราชกิจจานุเบกษา, เรื่อง จะจัดให้มีการแสดงศิลปการหัตถกรรมของนักเรียน พ.ศ. 2455, เล่มที่ 29 วันที่ 13 ตุลาคม ร.ศ.131 พ.ศ.2455, หน้า 1582.)

ในงานมีการแบ่งประเภทเพื่อให้รางวัลแก่ผลงานที่ส่งเข้ามาประกวดอย่างชัดเจน แบ่งออกเป็น 3 หมวดด้วยกัน ประกอบไปด้วย

1. หมวดความคิด ได้แก่ การคิดอะไรขึ้นเองเป็นอย่างดีใหม่เข้าท่วงทีและอาจสำเร็จประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นที่น่าสรรเสริญสติปัญญาควรแก่รางวัล ก็จะได้รับรางวัลชั้นใดชั้นหนึ่งตามสมควร
2. หมวดถ่ายภาพ ได้แก่ เห็นอะไรของชาติ คิดอ่านทำตามอย่างของเขาให้ได้เหมือนอันควรแก่รางวัล ก็จะได้รับรางวัลชั้นใดชั้นหนึ่งตามสมควร
3. หมวดฝีมือประณีต ได้แก่ แสดงฝีมือขัดเกลากล้าเกลี้ยง เช่นขัดไม้ขึ้นเงาเป็นต้น และความประณีตอย่างอื่นอันควรแก่รางวัล ก็จะได้รับรางวัลชั้นใดชั้นหนึ่งตามสมควร (หจข.ศธ.17/1 เรื่อง รายงานการแสดงศิลปการหัตถกรรม.2455: 5)

การแบ่งประเภทเป็นหมวดหมู่ดังกล่าวสะท้อนถึงความพยายามที่จะให้โอกาสแก่ผลงานที่มีความหลากหลาย รวมถึงส่งเสริมการคิด การฝีมืออย่างจริงจัง มากไปกว่านั้นคือ การส่งเสริมแนวคิดให้นักเรียนประกอบอาชีพที่หลากหลายกว่าการคิดเป็นเสมียนหรือข้าราชการ ประเด็นนี้เห็นได้จาก “คำกราบบังคมทูล” ของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ในการเปิดงานครั้งนี้แก่รัชกาลที่ 6 ตอนหนึ่งว่า “...ความประสงค์แห่งการแสดงศิลปการหัตถกรรมนี้ เพื่อจะแนะนำชักจูงให้เด็กชายหญิงในปัจจุบันนี้เอาใจใส่ฝึกหัดศิลปการหัตถกรรมซึ่งเป็นทางเลี้ยงชีพต่างๆ เพื่อจะกันการที่เด็กทั้งหลายพากันนิยมในการเป็นเสมียนให้น้อยไป...” (หจข.ศธ.17/2 เรื่อง คำกราบบังคมทูลในงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนครั้งที่ 1. 2455: 36-38) ทั้งนี้รัชกาลที่ 6 ได้มีพระราชดำรัสตอบที่นำสนใจตอนหนึ่งว่า

...การที่ได้จัดให้มีการแสดงหัตถกรรมฝีมือนักเรียนขึ้นเช่นนี้ จะเป็นการชักชวนและชี้ช่องให้คนทั้งหลายเห็นว่าการศึกษาช่างต่างๆนั้น ว่าโดยจะเพาะ ก็เป็นทางที่จะหาเลี้ยงชีพได้ดีส่วนหนึ่งเหมือนกัน...ว่าถึงการหาเลี้ยงชีพในทางหัตถกรรม เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็กล่าวยืนยันได้ว่าไม่เป็นการเลวทรามกว่าเป็นเสมียนหรือเป็นข้าราชการ ดังที่คนเป็นอันมากยังสำคัญผิดอยู่นั้นเลย คงจะได้รับความยกย่องชูปเลี้ยง เช่นกัน คือถ้าตั้งตนให้เป็นหลักฐานมั่นคงในทางค้าขายหรือศิลปการได้แล้ว เราก็คงจะตั้งให้เป็นขุนนางขุนนางได้ไม่ผิดอะไรกับผู้ที่รับราชการดังได้มี ตัวอย่างปรากฏมาแล้วหลายราย... (หจข.ศธ.17/2 เรื่อง พระราชดำรัสตอบเสนาบดีกระทรวงธรรมการ.2455: 39)

พระราชดำรัสที่สะท้อนแนวคิดอุดมการณ์เศรษฐกิจแบบชาตินิยมอย่างชัดเจน ในการแสดงศิลปการหัตถกรรมนักเรียนครั้งต่อๆ มา พระราชดำรัสของพระองค์ยังคงเน้นส่งเสริมการผลิตเครื่องใช้หรืองานหัตถกรรมเป็นของประเทศโดยคนไทยเองเช่นเดิม ดังเช่นในการแสดงศิลปการหัตถกรรม

นักเรียนพ.ศ.2457 ที่ว่า “...ในเวลาปรกติพวกเราย่อมแลเห็น ได้ยากกันว่าเหตุไรจึงมีความจำเป็นที่จะต้องบำรุงวิชา หัตถกรรมและศิลปการของเราเองให้พอเพียง ต่อเมื่อไรมีเหตุ สำคัญซึ่งของใช้ของเราจะส่งมาจากต่างประเทศไม่ได้ เมื่อ นั้นแหละจึงจะเป็นเวลาที่เรารู้สึกตัวและเสียใจตัวเองว่า เราทั้งหลายได้รามีอราตินเสียหมดแล้ว...” (สมุดที่ระลึกงาน แสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน. 2492: 40-41) ใน พ.ศ. 2459 การจัดงานยังได้เปลี่ยนชื่อเป็น “การแสดงศิลปหัตถกรรม นักเรียนและพาณิชย์ของพลเมือง” โดยผนวกเข้ากับ “โรงเรียน พาณิชยการ” ที่ตั้งขึ้นมาในช่วงเวลาเดียวกันกับโรงเรียนเพาะ ช่าง (2456) และงานได้ใช้ชื่อนี้ไปจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2466 อันเป็นการจัดงานปีที่ 12 หลังจากนั้นการจัดงานได้ยุติลงชั่วคราว (สมุดที่ระลึกงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน. 2492:41)

จากที่กล่าวมาสะท้อนว่า การแสดงศิลปการ หัตถกรรมนักเรียนนี้ควรจะถูกอธิบายเพียงแค่เป็นพื้นที่ที่ แสดงถึงการให้ความสำคัญกับการสร้างช่างฝีมือหรือพัฒนา งานฝีมือช่างไทยเท่านั้น แต่ยังคงเป็น “ตลาดนัดพหุทางธุรกิจ ที่สำคัญ” ของบุคลากรทั้งในฝ่ายผู้ผลิตและผู้ซื้อที่มาพบปะ และมีปฏิสัมพันธ์ทางธุรกิจต่อกันด้วย ใน พ.ศ. 2459 ยังปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงร่องรอยของการ จำหน่ายผลงานศิลปะจาก “การประกวดฝีมือช่างเขียน” ภายในงานนักขัตฤกษ์นมัสการพระพุทธชินราชประจำปี ของวัดเบญจมบพิตร ต้องกล่าวว่าในปัจจุบันหลงเหลือหลักฐานเอกสารเกี่ยวกับงานนี้ให้ศึกษาน้อยมาก หลักฐานชิ้นหนึ่ง ที่หลงเหลือให้ศึกษาและปรากฏถึงร่องรอยของการเปิดให้มีการ “จำหน่ายภาพเขียน” คือ “ประกาศประกวดฝีมือช่าง เขียน” โดย รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทำหน้าที่เป็น กรรมการผู้ดำเนินงานหลัก ภายหลังพระองค์ได้นำ “ประกาศ ประกวดฝีมือช่างเขียน” ในครั้งนั้นมาตีพิมพ์ไว้ในหนังสือ สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ต่อการประกวดครั้งนี้ว่า

...ด้วยทรงพระราชรำพึงถึงฝีมือช่างเขียนอย่างดีซึ่ง มีอยู่ในบ้านเมือง เป็นฝีมือที่เขียนในประเทศนี้ก็มี ที่เขียนมาจากต่างประเทศก็มาก ถ้าหากจะเลือกสรรเอาที่ดูงาม เขียน ด้วยความคิดดี ฝีมือประณีต และเหมือนจริงแล้ว ก็จะได้เป็น อันมาก แต่น่าเสียดายที่ของดีทั้งนั้นไปตกอับลบลี้เสียตามรั้ว บ้านช่อง เป็นสมบัติของบุคคล ไม่มีโอกาสที่สาธุชนจะได้ เห็นชมเล่นให้เพลินใจ ทรงพระราชปรารภจะใคร่ให้มีช่อง โอดวอด จึงทรงพระราชดำริว่า นักขัตฤกษ์นมัสการพระพุทธ ชินราช ณ วัดเบญจมบพิตรปีนี้ ควรจะจัดให้มีการประกวด ฝีมือช่างเขียนในงานนั้น จึงมีพระบรมราชโองการตรัสสั่งให้ สร้างศาลาสำหรับประกวดฝีมือช่างเขียนขึ้นในท้องสนาม พระราชวังดุสิต และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกรรมการ อันนี้ขึ้น ให้เป็นหน้าที่รับสั่งซึ่งเป็นฝีมือช่างเขียนอย่างดี บรรดาซึ่งพระบรมวงษานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ทั้ง คฤหบดี ประชาชนผู้จะได้เข้ามาส่งสำหรับโอดวอดประกวด กันแล้วจัดลำดับไว้ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เปิดโอกาสให้ สาธุชนเข้าชมได้ในงานนักขัตฤกษ์นั้นแล้วให้กรรมการ พิจารณาตัดสินว่าฝีมืออันใดดูงดงามทำด้วยความประณีต

ประกอบด้วยความคิดอันดี มีพรรณสัณฐานเหมือนจริง เป็น คุณวิเศษยิ่งและหย่อนกว่ากันกำหนดจัดเป็นชั้นใด อย่างไร ให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จะ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานรางวัลในสิ่งทั้งนั้น ตามสมควรแก่คุณ วิเศษ (สมเด็จพระยานริศรานุวัดติ วงศ์. 2505: 107)

คำประกาศดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง จาก “การแสดงศิลปการหัตถกรรมของนักเรียน” ที่เน้นการ พัฒนาส่งเสริมการฝีมือเพื่อสร้างคนไปประกอบอาชีพผลิต สินค้าในอนาคต ขณะที่ “การประกวดฝีมือช่างเขียน” เน้นที่ “การโอ้อวดสิ่งของ” อันเป็นความบันเทิงของชนชั้นนำในงาน ประจำวัดเบญจมบพิตรตั้งแต่ครั้งอดีต หากแต่ในปี พ.ศ. 2459 ได้ขยายกิจกรรม “การโอ้อวดฝีมือ” กันในวงกว้างมากขึ้น เนื่องจาก ภาพเขียนเป็นช่องทางที่ราษฎรพอจะมีกำลังใน การสร้างสรรค์ขึ้นได้ ต่างจากการประกวดเครื่องโต๊ะบูชา การตกแต่งพระพุทธรูป หรือ การถ่ายรูปที่ต้องอาศัยทุนทรัพย์ จำนวนมาก

คณะกรรมการจัดงานได้ “เปิดอิสระ” อย่างมากแก่ผู้ ส่งผลงาน ทั้งในเรื่อง “กลวิธีการสร้างภาพเขียน” ที่สามารถใช้ ถ่านหรือสีชนิดใดก็ได้ ทั้งยังสามารถเขียนลงบนภาชนะหรือ ระบายรองรับอะไรก็ได้ แม้งานที่เขียนขึ้นในต่างประเทศก็ สามารถนำมาส่งได้ แต่ขอเพียงจะต้องไม่ลอกเลียนผู้อื่นมา เท่านั้น” (สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์. 2505: 108-109) ถึงกระนั้น น่าสังเกตว่า ขณะที่การแสดงศิลปการ หัตถกรรมของนักเรียนเปิดรับงานประเภทที่ “ถ่ายถอนมา” ถึง ขนาดจัดเป็น “หมวดถ่ายอย่าง” จัดประเภทไว้ในรางวัลกับ “งานที่ลอกเลียนมา” และให้ความสำคัญเป็น “ข้อพึงสังเกต” จากผู้จัดงานในปีแรกว่า “ต่อไปควรเอาใจใส่ในประเภทถ่าย แบบก่อน ภายหลังค่อยคิดค่อยหัดกันไป ประเภทฝีมือ ประณีตและประเภทความคิดก็เกิดขึ้นเป็นลำดับไปเอง เพราะเหตุดังกล่าวนี้ การแสดงคราวนี้ซึ่ง เป็นครั้งแรกจึงมี แต่ของประเภทถ่ายแบบทั้งนั้น ของประเภทความคิดและ ฝีมือ ว่าเฉพาะที่เป็นของนักเรียนทำแล้ว เรียกว่าไม่มีเลย ก็ไม่ได้” (หจข.ศธ.17/3 เรื่อง รายงานการแสดงศิลปหัตถกรรม .11 ม.ค.2455 – 30 พ.ค.2456: 130) แต่ในการประกวดฝีมือ ช่างเขียน พ.ศ.2459 การลอกเลียนกลับเป็นข้อห้ามเพียงข้อ เดียวในกติกาที่การประกวดเน้นหลัก จุดนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า แสดงถึงแนวคิดของชนชั้นนำสยามขณะนั้นที่ให้ความสำคัญ คำว่า “ศิลปการหัตถกรรม” กับ “ศิลปะ” แยกต่างหาก กล่าว คือ “ศิลปการหัตถกรรม” หรือ “งานช่าง” เป็นงานที่สามารถจะ “ลอกเลียนแบบกันได้” ขอให้ลอกเลียนกันให้เกิดความงดงาม ความประณีตเป็นอย่างดี ส่วนความคิดสร้างสรรค์นั้นไม่ใช่ สาระสำคัญนัก ขณะที่ “ศิลปะ” เป็นอิทธิพลจากศิลปะตะวันตกอย่างชัดเจน คือ จะต้องเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ แสดง ถึงลักษณะเฉพาะตัวของผู้สร้างและ “ไม่ยอมรับในการลอก เลียนแบบ” มา

นอกจากนี้บางช่วงตอนใน “ประกาศประกวดฝีมือ ช่างเขียน” ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังปรากฏร่องรอยของการ “จำหน่ายรูปภาพ” ที่ส่งเข้าประกวด ด้วย ดังที่ว่า “...กรรมการตั้งใจจะช่วยพวกช่างเขียนด้วยอีก แผนกหนึ่ง คือรูปที่เขียนถ่ายเลียนมาขัดขม ปรารถนาจะขาย

หรือรูปที่เขียนไม่สู้ดี ไม่มีหวังประกวด แต่ปรารถนาจะขาย พอได้มูลค่าเป็นประโยชน์บ้าง กรรมการก็จะรับช่วยจัดให้ ตามแต่ที่จะเป็นไปได้จะกันไว้แผนหนึ่ง” (สมเด็จพระปรมหาราชวราวุฒิติวังศ. 2505: 109) หลักฐานนี้แสดงชัดเจนว่า กรรมการจัดงานมีความต้องการจะช่วยเหลือและสนับสนุนพวกช่างฝีมือหรือพวกช่างเขียนที่สร้างผลงานขึ้นมาให้ได้รับประโยชน์มากกว่าที่จะฝากความหวังไว้เพียงแต่รอลุ้นรางวัลเพียงอย่างเดียว ทั้งยังบ่งชี้ว่า กรรมการจัดงานคงจะมีการตั้ง “แผนกขายรูป” คล้ายคลึงกับเมื่อครั้ง การประชัน (อวด) ภาพถ่าย ในงานวัดเบญจมบพิตร ใน พ.ศ. 2448 ซึ่งครั้งนั้น มีการตั้ง “กองขายรูป” มาเพื่อรับผิดชอบการขายรูปที่มีคนสนใจซื้อตั้งที่ได้กล่าวถึงไปก่อนหน้านั้นแล้ว

กระทั่งในช่วงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงจัด “การประกวดภาพสำหรับศิลปินสมัครเล่น” ซึ่งเริ่มจัดกันตั้งแต่ภายหลังที่ประเทศไทย ได้ทำการประกาศสงครามกับเยอรมันนีในสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ.2460 ช่วงเวลาดังกล่าว พระองค์ทรงแปรพระราชฐานไปยังพระราชวังบางปะอิน การประกวดนี้เกิดขึ้นหลังจากที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้จัดสร้าง “ดุสิตธานี” ขึ้นภายในพระราชวังบางปะอินและภายหลังถูกย้ายมายังพระราชวังพญาไท ทรงพยายามใช้ดุสิตธานีในการสอนเรื่องการทหาร การเมืองแก่ข้าราชการบริพาร ทรงออกหนังสือพิมพ์แห่งเมืองดุสิตธานี 3 ฉบับ คือ ดุสิตสมัย ดุสิตสักขี และดุสิตสมิต รวมถึงจัดให้มีการประกวดวาดภาพขึ้นด้วย วิรุณ ตั้งเจริญ ยังกล่าวเพิ่มเติมว่า “...ได้โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการบริพารสมมติตนเองเป็นประเทศต่างๆ พระองค์เองได้สมมติเป็นรามนคร ประเทศต่างๆ ได้เขียนธงชาติของตนเองขึ้น ต่อมาได้มีการเขียนภาพเป็นงานอดิเรก พระองค์เห็นว่ามิใช่ประโยชน์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดประกวดภาพขึ้นเป็นครั้งแรก” (วิรุณ ตั้งเจริญ .2534: 77)

การประกวดครั้งแรกทรงจัดขึ้นที่ “ห้องหนังสือชั้นล่างของพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร พระราชวังบางปะอิน ระหว่างวันที่ 5-8 กันยายน พ.ศ.2460” (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2534: 77) ในครั้งแรกนี้เริ่มมีการเปิดจำหน่ายภาพที่ส่งเข้าประกวดแล้ว แม้ปัจจุบันผู้วิจัยจะยังไม่พบหลักฐานที่จะใช้ศึกษารายละเอียดต่างๆ จากการประกวดครั้งแรกนี้มากนัก แต่มีร่องรอยจากเอกสารชั้นรองบางชิ้นได้เคยกล่าวถึงรายได้จากการประกวดครั้งแรกนี้ไว้บ้าง ดังกรณีของ วิรุณ ตั้งเจริญ ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “รายได้จากการจำหน่ายในการประกวดครั้งแรกนี้ได้ทั้งหมด 4,000 บาทเศษส่งให้ราชนาวิสมาคมสมทบทุนซื้อเรือรบพระร่วง” (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2534: 77) อย่างไรก็ตาม ในเอกสารชั้นรองอีกชิ้นหนึ่งได้กล่าวถึงการนำรายได้จากการประกวดภาพไปสมทบทุนซื้อเรือรบพระร่วงเช่นกัน แต่ข้อมูลเรื่องจำนวนเงินต่างกันไปมาก ดังที่ จมื่นอมรตรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช) ได้กล่าวว่า “...ยังโปรดเกล้าฯ ให้จำหน่ายภาพและเลหลังภาพผีพระหัตถ์ ได้เงินที่ละมากๆ เช่นในการจำหน่ายภาพและเลหลังภาพผีพระหัตถ์คราวหนึ่ง ม.ล.ปิ่น มาลากุล ซึ่งขณะนั้นอายุ 16 ปี เป็นผู้ทำหน้าที่เก็บเงิน ปรากฏว่าได้เงินถึง 7 หมื่นบาท เงินที่เก็บได้นำไปมอบให้เจ้าคุณอนิรุทธเทวา เจ้าคุณอนิรุทธเทวานำขึ้นกราบบังคมทูลแล้วก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่งไปสมทบซื้อเรือพระร่วง” (จมื่นอมรตรุณารักษ์. 2513: หน้า ๗) ประเด็นนี้ไม่

เป็นที่แน่ชัดว่า จำนวนเงินที่ได้จากการจำหน่ายภาพนั้นสรุปแล้วเป็นจำนวนเท่าไร แต่เหตุที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า เอกสารทั้งสองชิ้นนี้กล่าวถึงการประกวดครั้งแรกเช่นเดียวกัน มิใช่การประกวดครั้งที่ 2 และ 3 เพราะเนื่องจาก การประกวดในอีก 2 ครั้งต่อมานั้น ปรากฏหลักฐานว่า เงินรายได้จากการจำหน่ายภาพนั้น นำไปสมทบทุนเพื่อซื้อปืนในกิจการเสือป่าทั้งสิ้น ดังที่จะกล่าวถึงต่อไป สำหรับกรณีข้อมูลเรื่องรายได้จากครั้งแรกว่าเป็นจำนวนเท่าใดนั้น คงเป็นจุดที่จะต้องหาหลักฐานมาศึกษาเพื่อหาคำตอบที่แน่ชัดในส่วนนี้ต่อไป

ใน พ.ศ. 2463 การประกวดภาพในราชสำนักนี้ได้จัดขึ้นอีก 2 ครั้ง กล่าวคือ “ครั้งที่ 2 ณ ศาลาบรรณานุกรมที่สถานพระราชวังบางปะอิน ระหว่างวันที่ 8-12 กรกฎาคม พ.ศ.2463 และครั้งที่ 3 ณ โรงละครพระราชวังพญาไท ระหว่างวันที่ 11 - 17 ตุลาคม พ.ศ.2463” (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2534: 77) ทั้ง 3 ครั้ง มีการตั้งคณะกรรมการ (นำเสียดายยิ่งที่ไม่มีหลักฐานระบุชื่อนามของกรรมการตัดสิน) และแบ่งประเภทของภาพที่ส่งเข้าประกวด มีรางวัลให้สำหรับผู้ชนะ ที่สำคัญมีการ “กำหนดราคาจำหน่ายภาพ” ไว้อย่างชัดเจน โดย “ภาพที่ส่งเข้าประกวดคณะกรรมการกำหนดราคาให้ 15 สตางค์ถึง 20 บาท ผู้ใดจะซื้อให้จงไว้และให้มารับภาพเมื่อเสร็จการประกวดแล้ว ภาพที่ไม่มีผู้ซื้อและภาพที่กันไว้สำหรับเลหลัง ให้นำมาเลหลังวันสุดท้าย” (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2534: 77) นอกจากนี้ยังจัดประมูลภาพ มีการเปิดให้เข้าชมโดยต้องซื้อตั๋วล่วงหน้าราคาใบละ 1 บาท กระทั่ง “บายูซีภาพ” ที่ใช้เป็นบัญชีข้อมูลรายละเอียดของผลงานทั้งชื่อภาพ ชื่อศิลปิน เทคนิคที่วาดและราคาได้ถูกนำมาจำหน่ายด้วย โดยในการประกวดครั้งที่ 2 รายได้ในการขายภาพทั้งจากการประมูล การจำหน่ายตามปกติ การเลหลัง ค่าผ่านประตูและค่าจำหน่ายบายูซีภาพทั้งหมด “ส่งเข้าสมทบทุนซื้อปืนให้เสือป่ามณฑลอยุธยา” (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2534: 78)

หลักฐานชั้นต้นชิ้นสำคัญที่เหลือตกทอดมาเพื่อใช้ศึกษาเกี่ยวกับการประกวดภาพและการจำหน่ายภาพนี้คือ บายูซีภาพ ในการประกวดภาพสำหรับผู้ชอบเขียน (amateur) ม.ป.ป. ณ วังพญาไท ซึ่งผู้วิจัยค้นพบที่ “ห้องหนังสือหายาก” (Rare Books) ภายใน หอสมุดกลาง (Central Library) ของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บายูซีภาพดังกล่าวพิมพ์ขึ้นเพื่อใช้ประกอบการจัดประกวดภาพวาดสำหรับศิลปินสมัครเล่น ครั้งที่ 3 ที่จัดขึ้นในระหว่างวันที่ 11-17 ตุลาคม พ.ศ. 2463 ณ โรงละครพระราชวังพญาไท บายูซีภาพนี้ทำหน้าที่เป็นเหมือนกับบายูซีบอกรายละเอียดของภาพคล้ายกับสูจิบัตร เพียงแต่ไม่มีการตีพิมพ์ภาพลงไป มีเพียงการบอชื่อภาพ ชื่อศิลปิน เทคนิคที่ใช้วาด ที่สำคัญคือ บอกราคาของแต่ละภาพเพื่อจำหน่าย รวมถึงชี้แจงว่าภาพใดไม่จำหน่ายหรือภาพใดได้จำหน่ายไปก่อนหน้าแล้ว จากการตรวจรายการในบัญชีพบว่า มีผลงานเข้าร่วมแสดงจำนวน 522 ภาพด้วยกัน ในที่นี้มีภาพล้อผีพระหัตถ์ของรัชกาลที่ 6 ที่นำไปเป็นปก “ดุสิตสมิต” นอกจากนี้จะเป็นภาพที่ทรงเขียนล้อพระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ (สมุหพระตำรวจ) พระยาฤทธิการุณกร กิจมาจัดแสดงด้วย พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะจำหน่ายภาพ ส่วนใหญ่ภาพต้นแบบจะบอกราคาไว้ 100 -200 บาทที่ไม่จำหน่ายคือภาพที่ทรงพระราชทานให้ “พระยาอนิรุทธเทวา” ภาพของพระองค์ที่ถูกพิมพ์ออกมาจากภาพต้นแบบ ใน

ภาษาศิลปะเรียกกันว่า Edition ภาพส่วนนี้พระองค์จำหน่ายในราคาภาพละ 10-30 บาท (บาญชีภาพในการประกวดภาพสำหรับผู้ชอบเขียนช. 2463: เอกสารไม่ระบุเลขหน้าที่พิมพ์)

ศิลปินสมัครเล่นที่เข้าร่วมประกวดด้วย อาทิ นายเดือน จิตรกร หลวงสุนทรนนท์กิจ พระยาอนุรักษราชมณฑลเชียร นางสาวหนูย โชติกเสถียร พระยาแพทย์พงศาพระยาศรีสุนทรโวหาร พระยานรฤทธิราชหัช หม่อมหลวงหญิงป้อม มาลากุล ณ กรุงเทพ หลวงมหาใจภักดี หลวงรักษาโชโรฐาน พระวิสุทธิภักคณาภิรักษ์ พระยาอัศวบดี ฯลฯ (บาญชีภาพในการประกวดภาพสำหรับผู้ชอบเขียนช. 2463: เอกสารไม่ระบุเลขหน้าที่พิมพ์) เทคนิคในการวาดภาพที่ระบุไว้ในบาญชีภาพมีทั้ง เส้นดินสอ (Drawing) สีน้ำ เส้นหมึกกับสีน้ำตาล เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นความสนใจอิสระของผู้วาดที่เชื่อมโยงกับรูปแบบการแสดงผลตามแบบศิลปะตะวันตกอย่างชัดเจน อาทิ ภาพทิวทัศน์ ภาพล้อเลียนหรือภาพตลก ภาพเขียนที่ถูกถ่ายด้วยกล้องเพื่อมาจัดแสดง และภาพเขียนต้นฉบับ

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบกับหลักฐานชั้นต้นอีกชิ้นหนึ่ง คือ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 37 หน้าที่ 3017 ลงวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2463 แจ้งความกรมบัญชาการคณะเสื่อป่า เรื่อง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินประกวดภาพที่วังพญาไท สำหรับซื้อปืนให้เสื่อป่า ได้ปรากฏถ้อยความที่ระบุว่า “ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินประกวดภาพครั้งที่ 1 เป็นจำนวนเงิน 66,186 บาท 79 สตางค์ ให้เจ้าหน้าที่จัดซื้อปืนแบบพระราม 6 สำหรับใช้ในราชการเสื่อป่า...” ซึ่งวิเคราะห์ว่า จำนวนเงินดังกล่าวน่าจะมีที่มาจากการจัดประกวดภาพในครั้งนี้ แต่ส่วนที่ลงไว้ว่า เป็นการพระราชทานเงิน “ประกวดภาพครั้งที่ 1” ทั้งที่ในข้อเท็จจริง เคยมีการประกวดลักษณะเดียวกันมาก่อนหน้านี้แล้วถึง 2 ครั้งที่พระราชวังบางปะอิน ประเด็นนี้สันนิษฐานว่า อาจหมายถึงการประกวดนี้เป็นครั้งแรกที่จัดขึ้น ณ พระราชวังพญาไทก็เป็นได้ จึงนับเฉพาะการประกวดที่วังพญาไทถือเป็นครั้งที่ 1

หลักฐาน “บาญชีภาพ” นี้สะท้อนถึงความสนใจของพระมหากษัตริย์และชนชั้นนำในราชสำนักที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ – วิจิตรศิลป์ รวมถึงเป็นหลักฐานชั้นต้นที่สำคัญอีกชิ้นที่แสดงถึง “การค้ำงานศิลปะในสยาม” ที่ขณะนั้นยังไม่มีระบบนายหน้าหรือตัวแทนต่าง ๆ แต่เป็นเพียงการค้ากันตามความพึงพอใจในหมู่ชนชั้นนำในราชสำนักมากกว่า ที่สำคัญ เป้าหมายของรายได้ที่มาจากกาจำหน่ายยังไปเกี่ยวข้องกับการบำรุงกิจการของรัฐในด้านการทหารและกิจการเสื่อป่าอันเป็นพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ชัดเจนอีกด้วย.

บทสรุป

พระราชนิยมด้านศิลปะของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก่อให้เกิดกิจกรรมการประกวดภาพถ่ายและภาพเขียนทั้งนอกและในราชสำนัก กิจกรรมดังกล่าวปรากฏร่องรอยที่แสดงถึงหลักฐานการซื้อขายจำหน่ายภาพอย่างชัดเจน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวปรากฏการประชัน (อวด) ภาพถ่ายในงานวัดเบญจมบพิตร พ.ศ. 2448 ที่นอกจากจะประกวดประชันภาพถ่ายแล้ว ยังมีการจำหน่ายภาพเพื่อนำเงินสมทบทุนกิจการของวัดเบญจมบพิตรด้วย ขณะที่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการประกวดภาพสำหรับผู้ชอบเขียนในพระราชวังบางปะอินและพระราชวังพญาไท ช่วง พ.ศ. 2460-2463 ซึ่งเป็นกิจกรรมการประกวดภาพภายในราชสำนักที่มีการซื้อขายภาพวาด เพื่อนำเงินมาสมทบทุนจัดซื้อเรือรบและเป็นสำหรับกิจการเสื่อป่า ทั้งนี้จะเห็นว่า การซื้อขายจำหน่ายภาพในสมัยดังกล่าว หากพิจารณาผ่านหลักฐานเฉพาะที่ปรากฏพบว่า เป็นการจำหน่ายภาพเพื่อหารายได้มาใช้ประโยชน์ในกิจการเชิงสาธารณกุศล และยังคงอยู่นอกบริบทของธุรกิจทางศิลปะอย่างชัดเจน.

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ.(2492). สมุดที่ระลึกงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน ประจำปี พ.ศ.2492. กรุงเทพฯ.
- Ministry of Education. **Student Craft Exhibition Book (B.E.2492)**. Bangkok:
- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร.(2543) ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ ร.5 ในงานวัดเบญจมบพิตร ร.ศ.123 .กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.
- Kittipong Virojdhammakul.(2543). **King Rama v Photographic Portfolio in Wat Benchamabopit Festival R.S.123**.Bangkok: Sangdao Publishing.
- กัญจิกา ศรีอุดม. (2550) “การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. 2440 จุดเปลี่ยนของ“เอกซออีบีเซน” ในสยาม” ในสายธารแห่งอดีต, สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ,บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Kanthika Sri-Udom. (2550). “**King Chulalongkorn’s Grand European Tours B.E.2440: The Turning Point of Exhibition in Siam**” in Stream of the pass ,Suthachai Yimprasert ed. Bangkok: History Department, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. (2505) **สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 2**. กรุงเทพฯ: องค์การ คำคุณสุภา.
- Narisara Nuvattivongs, H.R.H.Prince (2505). **San-Som Det 2**. Bangkok: Kurasapa Business Organization
- บาญชีภาพในการประกวดสำหรับผู้ชอบเขียน (2463). **Amateur**. ม.ป.ป. ณ วังพญาไท.
- List of Picture in Painting Competition for Amateur Phyathai Palace (2463).
- รายการพระราชกุศลในงานสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ภาคที่ 13. (2448). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์

- บำรุงนุกุลกิจ.
Contribute to a Charity fund started by the King to establish Wat Benchamabophit Dusitvanaram Part 13 (2448) Bangkok: Bamroongnulkij.
“เรื่องจะจัดให้มีการแสดงศิลปการหัตถกรรมของนักเรียน พ.ศ. 2455” ราชกิจจานุเบกษา 29 (13 ตุลาคม ร.ศ.131): 1582.
“Student Craft Exhibition B.E.2455” **Royal Thai Government Gazette 29** (13 October R.S.131): 1582.
“เรื่อง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินประกวดภาพที่วังพญาไท สำหรับซื้อปืนให้เสือป่า” ราชกิจจานุเบกษา 37 (12 ธันวาคม พ.ศ. 2463) : 3017
“Royal Conferring Money from Painting Competition in Phayathai Palace for buying the guns to Scout” **Royal Thai Government Gazette 37** (12 December B.E.2463): 3017.
วิรุณ ตั้งเจริญ. (2534) ศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
Viboon Leesuan. (2548). **Art in Thailand: from Antique Art to Modern Art.** Bangkok: Ladpao Book Centre.
วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2548) ศิลปะในประเทศไทย จากศิลปะโบราณในสยาม ถึงศิลปะสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือลาดพร้าว.
Wiroon Tungcharoen. (2534). **Modern Art in Thailand.** Bangkok: Odean Store Publishing.
ศักดิ์ ศิริพันธ์. (2535) กษัตริย์และกล้อง วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ.2388-2535. กรุงเทพฯ :ด้านสุทธาการพิมพ์.
Sakda Siriphan. (2535). **King and Camera: Evolution of Photography in Thailand 1845-1992** Bangkok: Dansuttha Printing
สิทธิธรรม โรหิตะสุข. (2557, มกราคม-มิถุนายน). สถานภาพของการประกวดศิลปกรรมในงานศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะไทยและต่างประเทศ. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ. 15(2): 119-128.
Sitthidham Rohitasuk.(2557, January –June). Status of Art Competition in the Studying of Art History in Thailand and Abroad. **Institute of Culture And Arts Journal.** 15 (2): 119-128.
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.17/1 เรื่อง รายงานการแสดงผลศิลปการหัตถกรรม พ.ศ.2455.
National Archives of Thailand. MOE.No.17/1 1st **Student Craft Exhibition Report B.E.2455.**
.....ศธ.17/2 เรื่อง คำกราบบังคมทูลในงานแสดงผลศิลปหัตถกรรมนักเรียน ครั้งที่ 1 พ.ศ.2455
----- MOE.No.17/2 Inform the King in 1st **Student Craft Exhibition B.E.2455.**
.....ศธ.17/2 เรื่อง พระราชดำรัสตอบเสนาบดีกระทรวงธรรมการ.
----- MOE.No.17/2 **Royal Words to Minister of the former Ministry of Public Instruction.**
.....ศธ.17/3 เรื่อง รายงานการแสดงผลศิลปหัตถกรรม (11 ม.ค. 2455 – 30 พ.ค. 2456).
----- MOE.No.17/3 **Craft Exhibition Report** (11 Jan B.E.2455-30 May B.E.2456).
เอนก นาวิกมูล. (2547) เมื่อสมัย ร.5 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.
Anek Nawickamul. (2547). **When King Rama v Reign.** Bangkok: Sangdao Publishing.
อมรรตฤณารักษ์, จมีน (แจ่ม สุนทรเวช). (2512) พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 6. กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา.
Amorndarunarak (Jam Soonthornvej). (2512). **Important Royal Duties in King Vajiravudh Reign No.6** Bangkok: Kurusapa Business Organization.
Maurizio, Peleggi. (2547) “**Siam/Looking Back-Thailand/Looking Forward: King Chulalongkorn in Thai Collective Memory**” in **King Chulalongkorn: Siam-Southeast Asia Jambudvipa.** Bangkok:The Foundation for the promotion of Social and Humanities Textbooks Project.
Vella, Walter F.(1976) **Chaiyo! King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism.** Honolulu: The University Press of Hawaii.